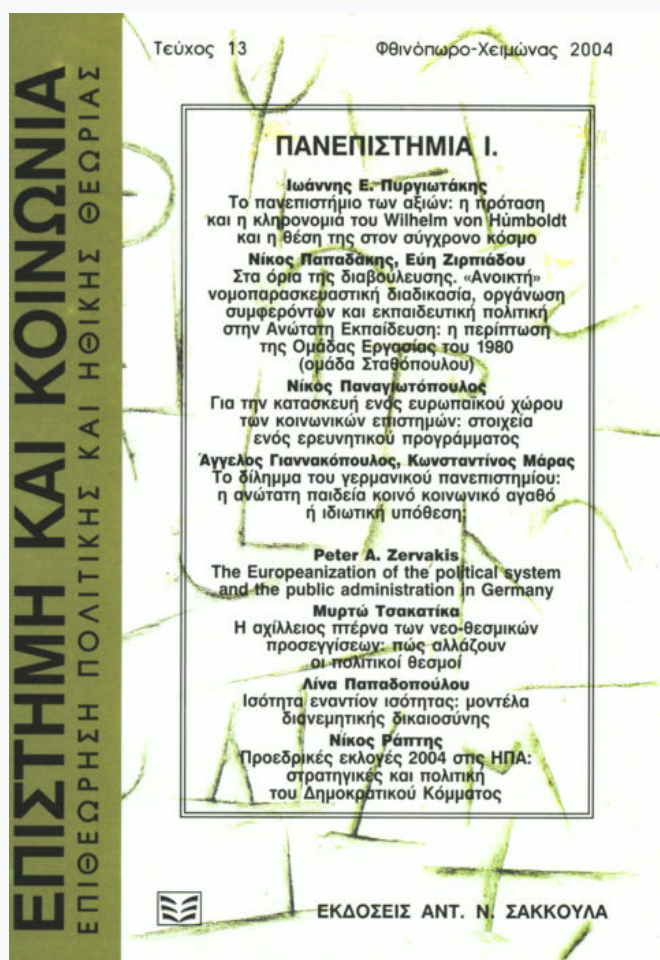

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 13 (2004)

Πανεπιστήμια Ι

Για την κατασκευή ενός ευρωπαϊκού χώρου των κοινωνικών επιστημών: στοιχεία ενός ερευνητικού προγράμματος

Νίκος Παναγιωτόπουλος

doi: [10.12681/sas.577](https://doi.org/10.12681/sas.577)

Copyright © 2015, Νίκος Παναγιωτόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παναγιωτόπουλος Ν. (2015). Για την κατασκευή ενός ευρωπαϊκού χώρου των κοινωνικών επιστημών: στοιχεία ενός ερευνητικού προγράμματος. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 13, 49–73. <https://doi.org/10.12681/sas.577>

Για την κατασκευή ενός ευρωπαϊκού χώρου των κοινωνικών επιστημών: στοιχεία ενός ερευνητικού προγράμματος

Νίκος Παναγιωτόπουλος*

“Όσο μακριά και αν ανατρέξουμε στο παρελθόν δεν χάνουμε ποτέ από τα μάτια μας το παρόν. Ακόμη και όταν περιγράφουμε τις μορφές της οικογένειας, δεν είναι μόνο για να ικανοποιήσουμε την περιέργειά μας η οποία, ούτως ή άλλως, είναι νόμιμη, αλλά για να φτάσουμε προσδενυτικά σε μία εξήγηση της ευρωπαϊκής οικογένειάς μας.”

Emile Durkheim (1975: 16)

Στο άρθρο αυτό ο συγγραφέας προτείνει ένα ερευνητικό πρόγραμμα το οποίο, έχοντας ταυτόχρονα αυτόνομο επιστημονικό προσανατολισμό, σαφή πρακτική (εκπαιδευτική και επιστημονική) αλλά και ευρύτερη κανονιστική στόχευση, δομείται γύρω από το βασικό ερώτημα: ποιοι είναι οι όροι δυνατότητας συγκρότησης ενός ευρωπαϊκού χώρου των κοινωνικών επιστημών; Θεμελιώδες προαπαιτούμενο της πρότασης του συγγραφέα για την αναγκαιότητα αυτού του ερευνητικού προγράμματος, αποτελεί η άποψη πως η προοπτική της κατασκευής ενός ευρωπαϊκού χώρου των κοινωνικών επιστημών, τον οποίο θα μπορούσε να επιχειρήσει να υλοποιήσει μια κοινωνικά θεμελιωμένη πολιτική, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί εάν δεν στηριχθεί και στα αποτελέσματα ενός αυστηρού έργου συγκριτικής, δομικής κοινωνικής ιστορίας, τουλάχιστον σε τρία συμπληρωματικά

---

* Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

και αλληλοεξαρτώμενα επίπεδα: α) της συγκριτικής ιστορίας των διαφόρων εθνικών σχολικών παραδόσεων και των διαφόρων εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων· β) της συγκριτικής ιστορίας των εθνικών ιστοριών των διαφόρων επιστημονικών ειδικοτήτων· και γ) της συγκριτικής ιστορίας της διακίνησης των ιδεών και των επιστημονών μεταξύ των διαφόρων ευρωπαϊκών επιστημονικών χώρων.

Όλη η συζήτηση και ο κριτικός προβληματισμός που αναπτύσσεται τελευταία και συνεχώς εκκρεμεί σχετικά με την επικυριαρχία του οικονομικού και στον χώρο της εκπαίδευσης, δεν μας επιτρέπει να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως, για να προστατευθεί το Πανεπιστήμιο από τις απειλές που το κατατρέχουν σήμερα, αρκεί η ρητορική καταδίκη της ομογενοποίησης των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, της φετιχιστικής χρήσης των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας, καθώς και των πτυχίων και του 'ανοίγματος' του Πανεπιστημίου στην 'πρακτική ζωή'. Είναι, πράγματι, εύκολο να διαπιστωθεί η ισχυρή συμβολική αποτελεσματικότητα όλων εκείνων των μέτρων και των πολιτικών μέσω των οποίων προωθείται μια ορισμένη νεοφιλελεύθερη εκπαιδευτική πολιτική, δηλαδή μια πολιτική με στόχο, όπως συχνά συμβολίζεται από τη Διακήρυξη της Μπολόνιας της 19ης Ιουνίου 1999, τη δημιουργία μιας εργαλειοκτικής εκπαίδευσης με προοπτική την παροχή ενός είδους υπηρεσιών και με κατάληξη, μέσω της λογικής της προώθησης της κινητικότητας και της απασχολησιμότητας των ευρωπαίων πολιτών, την εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης. Οι ενστάσεις, λιγότερο ή περισσότερο συλλογικές και έντονες, αν και εστιάζουν ορθώς την προσοχή τους στους μεζονες κινδύνους για την εκπαίδευση που απορρέουν από την εκπαιδευτική αυτή πολιτική, δεν έχουν ακόμη μετατρέψει επαρκώς τα όποια αποτελέσματά τους στα ικανά εκείνα στοιχεία που θα επέτρεπαν τη διαμόρφωση του πολιτικοποιησμού αυτής της αντίδρασης. Ούτε και οι κριτικές έχουν μπορέσει ακόμη να αποτελέσουν το απαραίτητο υλικό μιας προσπάθειας διαμόρφωσης του πολιτικοποιημένου περιεχομένου αυτής της αντίδρασης προκειμένου να επιχειρηθεί η αποκρυστάλλωσή της σε θεσμούς, κώδικες και οργανωμένες πρακτικές. Οι βασικότερες από αυτές αναφέρονται στο γεγονός ότι, η υιοθέτηση ενός συστήματος σπουδών που θα χωρίζεται σε δύο κύκλους, έναν προπτυχιακό-τριτοετούς διάρκειας και του οποίου ο τίτλος θα αναγνωρίζεται στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας ως ικανό επαγγελματικό προσόν- και έναν μεταπτυχιακό, έχει ως στόχο να υποταχθεί πλήρως η τριτοβάθμια εκπαίδευση στις ανάγκες της αγοράς, να συμβάλει στην παραγωγή ενός εργατικού δυναμικού προσαρμοσμένου στους κανόνες της αγοράς, να στραφούν, με άλλα λόγια, τα ΑΕΙ στην παραγωγή πτυχούχων των ειδικοτήτων εκείνων στις οποίες η

αγορά εργασίας παρουσιάζει ανεπάρκεια (βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση της ποιότητας των ΑΕΙ που προωθείται). Τονίζουν, ακόμη, το γεγονός ότι μια τέτοια πολιτική θα έχει ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση της μόρφωσης –πράγμα που αποτελεί όρο για τη συμπίεση της τιμής της εργατικής δύναμης–, τον περιορισμό της ανώτατης εκπαίδευσης στο μεταπτυχιακό επίπεδο, την παραγνώριση των ιδιαιτεροτήτων των εθνικών συστημάτων εκπαίδευσης, της εκπαιδευτικής παράδοσης κάθε χώρας και τον αποκλεισμό της κοινωνικής διάστασης της εκπαίδευσης.

Συνιστά, πλέον, δεδομένο σήμερα πως δεν είναι μόνο οι επιταγές για την οικοδόμηση μιας πραγματικής ευρωπαϊκής πολιτισμικής ενότητας –θεμέλιο για μια σθεναρή αλληλεγγύη μεταξύ των χωρών μελών– που δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την κοινωνική αναγνώριση του αιτήματος για ένα εναρμονισμένο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό σύστημα ως προς τις αρχές των παιδαγωγικών μεθόδων και των περιεχομένων τους. Στο ίδιο κατατείνουν και οι απαιτήσεις του διεθνούς οικονομικού ανταγωνισμού, κατεξοχήν στους τομείς αιχμής που εξαρτώνται αμεσότητα από την ανάπτυξη της έρευνας, και οι οικονομικές και κοινωνικές πιέσεις που απορρέουν από τη σύσταση μιας ευρωπαϊκής αγοράς της εργασίας, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά ορισμένα επαγγέλματα. Είναι, επίσης, γνωστό πως οι συνήθεις μελέτες σε θέματα ιστορίας ή κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης που προσφέρουν υλικό στον προβληματισμό περί ‘ενοποίησης’, είτε επειδή περιχαράκωνονται εντός των ορίων ενός μεμονωμένου εθνικού συστήματος είτε επειδή αποδέχονται κάποια προκατασκευασμένα δεδομένα χωρίς να τα υποβάλλουν σε κριτική, αφήνουν συχνά να διαφύγει της προσοχής η αθέατη βάση όλων των εκπαιδευτικών πρακτικών: το σύνολο, δηλαδή, των συστημάτων κατηγοριοποίησης και των αρχών διά-κρισης βάσει των οποίων οργανώνεται ο εκπαιδευτικός βίος και δομούνται επί μακρόν τα κοινωνικά υποκείμενα που υποβάλλονται στην παιδαγωγική δράση. Με άλλα λόγια, οι μελέτες αυτές παραγνωρίζουν συχνά τους σύνθετους όρους που επιτρέπουν την εγκαθίδρυση χρόνιων διαφορών μεταξύ των κρατών (πραγματικούς ‘εθνικούς χαρακτήρες’, όπως λέγαμε παλιά, με άξονα την παιδεία) και την παραγωγή διαθέσεων και προδιαθέσεων ενίοτε μη προσαρμοσμένων στις απαιτήσεις του σημερινού κόσμου.

Από την άλλη μεριά, όμως, έχει επίσης διαπιστωθεί πως μόνον εάν αναλύσουμε τις διαφορές που παράγουν οι διάφορες εθνικές ιστορίες, μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα κατανοήσουμε τις ιεραρχίες των αντικειμένων καθώς και τους ειδικούς τρόπους αντιμετώπισής τους που προτείνουν τα διάφορα εθνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα: μόνον εάν βρούμε τους τρόπους για να στο-

χαστούμε πάνω στις παιδαγωγικές, θα μπορέσουμε να μετατρέψουμε τις τεχνολογίες από σκοπούς σε μέσα· μόνο εάν καταφέρουμε να αναθεωρήσουμε τη θέση της γνώσης και, γενικότερα, τον καταμερισμό του επιστημονικού έργου, θα μπορέσουμε να απελευθερώσουμε τις ‘δεξιότητες’ από τους καταναγκασμούς που επιβάλλουν οι ωφελμιστικές θεωρίες και οι θεωρίες της διαχείρισης. Με δυο λόγια, μόνο εάν ξεπεράσουμε τις τεχνοκρατικές και τεχνικιστικές ψευδαισθήσεις, θα μπορέσουμε να συλλάβουμε την εκπαίδευση και την κατάρτιση ως μια έλλογη ουτοπία της γενίκευσης των όρων πρόσβασης στη γνώση, άρα στο καθολικό, και κατ’ επέκταση να επαναπροσδώσουμε στην εκπαίδευση τη δημιουργική ικανότητα που της αρμόζει.

Στη συζήτηση που έγινε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο το 2001 μεταξύ του Pierre Bourdieu και ελλήνων πρυτάνεων σχετικά με την ομογενοποίηση των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων και τις διαδικασίες εμπορευματοποίησης της εκπαίδευσης, ο Bourdieu, αναφερόμενος στις δυνατές μορφές αντίστασης σε αυτό το προδιαγραφόμενο μέλλον, σημείωνε:

“[...] ένας νέος διεθνισμός, που θα ήταν η μόνη ορθολογική αντίσταση, είναι πολύ δύσκολο να συλληφθεί και να πραγματοποιηθεί, αν και μπορεί να βρει κοινό έρεισμα στο γεγονός ότι παντού παρατηρούνται οι ίδιες ακριβώς διαδικασίες [...]. Πιστεύω ότι οι πολιτισμικές παραδόσεις αποτελούν συγκεκριμένους τρόπους θεώρησης του κόσμου και θα έπρεπε να γίνει ένα πολιτισμικό έργο όχι ενοποίησης αλλά *συγκρουσιακής συσσώρευσης* των παραδόσεων. Όμως, γι’ αυτό κανένας δεν νοιάζεται [...]. Θα μπορούσε, λοιπόν, να γίνει ένα ολόκληρο επιστημονικό και ταυτόχρονα –και αξεδιάλυτα– πολιτικό έργο, προκειμένου να διερευνηθούν αυτές οι διαφορές [...]. Ακόμη και στους τομείς των σκληρών, των φυσικών επιστημών, η επικοινωνία συχνά συσκοτίζεται κάτω από την επήρεια των διαφορετικών εθνικών ιστορικών παραδόσεων που ελέγχουν τη διαμόρφωση των επιστημονικών πνευμάτων. Θα μπορούσε να γίνει ένα ολόκληρο έργο οιονειέ-ψυχαναλυτικής ανάκλησης αναμνήσεων [...] αλλά όλου του κόσμου δεν του καίγεται καρφί! Κανείς δεν νοιάζεται να φτιάξει έναν ευρωπαϊκό άνθρωπο...” (Παναγιωτόπουλος 2004).

Το παρόν άρθρο έχει ως στόχο να εξειδικεύσει σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο τις θεμελιώδεις διαστάσεις του έργου αυτού που πρότείνει ο Bourdieu. Θα επιχειρήσουμε, με βάση κυρίως το επιστημονικό υλικό που παρέχουν οι επιμέρους εξειδικευμένες εργασίες του, να προτείνουμε ένα επιστημολογικό ή μεταπρακτικό, όπως θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε, ερευνητικό πρόγραμμα το οποίο, έχοντας ταυτόχρονα αυτόνομο επιστημονικό προσανατολισμό, σαφή πρακτική, (εκπαιδευτική και επιστημονική) αλλά και ευρύτερη πολιτική στόχευση,¹ δομείται γύρω από το βασικό ερώτημα:

ποιοι είναι οι όροι δυνατότητας συγκρότησης ενός ευρωπαϊκού χώρου των κοινωνικών επιστημών;

Θεμελιώδες προαπαιτούμενο της πρότασης μας για την αναγκαιότητα αυτού του ερευνητικού προγράμματος, του οποίου τις βασικές διαστάσεις θα επιδιώξουμε στο παρόν κείμενο να αναλύσουμε, αποτελεί η άποψη πως η προοπτική της κατασκευής ενός ευρωπαϊκού χώρου των κοινωνικών επιστημών (και κατ' επέκταση ενός ευρωπαϊκού επιστημονικού χώρου), που μια κοινωνικά θεμελιωμένη πολιτική θα μπορούσε να επιχειρήσει να υλοποιήσει, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί εάν δεν στηριχθεί και στα αποτελέσματα ενός αυστηρού έργου συγκριτικής, δομικής κοινωνικής ιστορίας, *τουλάχιστον* σε τρία συμπληρωματικά και αλληλοεξαρτώμενα επίπεδα: α) της συγκριτικής ιστορίας των διαφόρων εθνικών σχολικών παραδόσεων και των διαφόρων εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων· β) της συγκριτικής ιστορίας των εθνικών ιστοριών των διαφόρων επιστημονικών ειδικοτήτων· και γ) της συγκριτικής ιστορίας της διακίνησης των ιδεών και των επιστημών μεταξύ των διαφόρων ευρωπαϊκών επιστημονικών χώρων.²

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση του περιεχομένου των βασικών διαστάσεων αυτού του ερευνητικού έργου και για την κατάλληλη πρόσληψη των προτάσεων που θα ακολουθήσουν, είναι απαραίτητη μια διευκρίνιση.

Στο παρόν άρθρο δεν έχουμε την πρόθεση να υεισεέλθουμε στα τεράστια επιστημονικά και επιστημολογικά προαπαιτούμενα της κοινωνικής ιστορίας που προτείνουμε, αυτής, δηλαδή, της ιστορίας που έχει ως αντικείμενο την ανάδυση των ιστορικών ασύνειδων. Αυτή θα μπορούσε να υλοποιηθεί αυστηρά, όπως το έχει προτείνει ο Bourdieu, μόνο μέσα από την ταυτόχρονη ιστοριοποίηση τόσο του υποκειμένου της ιστοριογραφίας, δηλαδή των ιστορικών κατηγοριών της νόησης του ερευνητή, όσο και των προς ανάλυση 'δεδομένων' του ώστε να εξαχθούν οι ιστορικές κατηγορίες που επενδύονται σε αυτά (Μπουρντιέ 1999: 53-69).

Περιοριζόμαστε απλώς να σημειώσουμε πως η προοπτική της ερευνητικής αυτής πρότασης τίθεται πέρα από τη διένεξη μεταξύ της μελέτης των αντικειμενικών θέσεων και των μεταξύ τους σχέσεων και της ανάλυσης των δράσεων, των λόγων των ιστορικών υποκειμένων, με άλλα λόγια της αντίθεσης μεταξύ μιας ιστοριογραφίας στην προοπτική μιας 'κοινωνικής φυσικής' ασχολούμενης με τις 'υποδομές' και μιας ιστοριογραφίας στην προοπτική μιας 'κοινωνικής φαινομενολογίας' η οποία εστιάζει, λιγότερο ή περισσότερο, την προσοχή της στα 'γεγονότα' ή τους 'μεγάλους άνδρες'. Το βασικό αντικείμενο της παρούσας πρότασης, όπως κάθε ιστοριογραφικής προσέγγι-

σης που έχει ως στόχο τη γνώση του τρόπου με τον οποίο τα κοινωνικά υποκείμενα νοηματοδοτούν τις πρακτικές τους, τους λόγους τους και τις λειτουργίες τους, θεμελιώνεται στη σχέση μεταξύ, από τη μία πλευρά, των ευρηματικών ικανοτήτων των φορέων και, από την άλλη, των κοινωνικών καταναγκασμών που καθορίζουν, λιγότερο ή περισσότερο έντονα σύμφωνα με τη θέση των φορέων αυτών μέσα στις (υλικές, συμβολικές και θεσμοθετημένες) σχέσεις κυριαρχίας, αυτό που είναι δυνατόν τα κοινωνικά υποκείμενα να κάνουν, να αντιληφθούν, να φανταστούν, να διατυπώσουν. Πρόκειται για μια προσέγγιση που δεν θεμελιώνεται, για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Taylor, στην αρχή της τεολογικής νοησιαρχίας ή της πλατωνικής αντίληψης των πρακτικών (βλ. σχετικά, Chartier 1998).

Η διευκρίνιση αυτή είναι απαραίτητη καθώς οι έρευνες στον χώρο της εκπαίδευσης, αυτές τουλάχιστον που διενεργούνται μέσα σε 'μια παιδαγωγική προοπτική', εξακολουθούν να δομούνται από τα δύο παραδείγματα που κυριάρχησαν παλαιότερα στο πεδίο της Ιστοριογραφίας, αυτό του μαρξισμού ή του δομισμού, στις διάφορες εκδοχές τους, και αυτό ενός γαλιλαικού είδους ιστορικής γνώσης, όπως θα έλεγε ο Ginzburg (1989: 139-180). Δηλαδή, από τη μια μεριά, από εκείνες τις αναλύσεις που δημιουργούν μια απόλυτη ρήξη ανάμεσα στο αντικείμενο της ιστορικής γνώσης και στην υποκειμενικότητα των κοινωνικών δραστηριοτήτων και οι οποίες έχουν ως στόχο την αντίχρηση και τη διερεύνηση των δομών και των σχέσεων που, ανεξάρτητα από τις παραστάσεις και τις προθέσεις των κοινωνικών υποκειμένων, υπαγορεύουν τους οικονομικούς μηχανισμούς, δομούν και οργανώνουν τις κοινωνικές σχέσεις, παράγουν τις διάφορες μορφές λόγου και πρακτικής αυτών των υποκειμένων και, από την άλλη μεριά, από τις αναλύσεις που επιχειρούν να 'σειροποιήσουν' τα ιστορικά γεγονότα, οριακή αφελή εκδοχή των οποίων παραμένει η προσέγγιση που συνδέεται με την εθνική μνήμη και τη λογική των επετείων, των γεγονότων του εθνικού παρελθόντος όπως την εφαρμόζει η εθνική ιστορία που είναι φυσικοποιημένη στους εγκεφάλους πολλών ιστορικών.³

1. Συγκριτική ιστορία των διαφόρων εθνικών σχολικών παραδόσεων και εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων.

Η σύγχρονη προσέγγιση που τόσο ευδοκίμει σήμερα δεν πρέπει να μας κάνει να ξεχνάμε ότι ένα πολιτισμικό και εκπαιδευτικό χαρακτηριστικό συγχρίνεται καταρχάς με το δικό του παρελθόν. Γνωρίζουμε, εδώ και καιρό

πλέον, ότι για να κατανοήσουμε μια δεδομένη στιγμή ενός εκπαιδευτικού συστήματος απαιτείται να συνυπολογίσουμε τη φύση της αλλαγής ή της αναπαγωγής του στο πλαίσιο μιας ιδιαίτερης ιστορίας και ότι κάθε προσέγγιση μιας επιστημονικής παράδοσης σημαίνει προσέγγιση της επιστημονικής παράδοσης ενός ορισμένου κράτους. Γνωρίζουμε, επίσης, πως πολλά εθνικά χαρακτηριστικά της επιστημονικής και διανοητικής δραστηριότητας πρέπει να αναχθούν στις παραδόσεις των σχολικών συστημάτων που οφείλουν τον χαρακτήρα τους στην ιδιαίτερη εθνική ιστορία και, κυρίως, στην ειδικότερη ιστορία που αυτά έχουν εντός αυτής της ιδιαίτερης εθνικής ιστορίας (Bourdieu 2000: 3-5). Γνωρίζουμε, με άλλα λόγια, ότι η κριτική ανάλυση των τρόπων εθνικής παραγωγής των επιστημονικών αναπαραστάσεων αποτελεί έναν από τους αναγκαίους και προκαταρκτικούς όρους για την καθολίκευση των μέσων επιστημονικής γνώσης και της κριτικής αναστοχαστικότητας που τη συνοδεύει.

Ελλείπει ακόμη και σήμερα, παρά την ανάπτυξη του σχετικού κλάδου, μιας *πραγματικής και συστηματικής* συγκριτικής μελέτης της ιδιαίτερης ιστορίας των διαφορετικών σχολικών συστημάτων, η οποία δεν θα παραγνωρίζει στην πράξη πως η αναφορά στο παρελθόν επιβάλλεται ιδιαίτερα στην περίπτωση του εκπαιδευτικού συστήματος,⁴ είμαστε συχνά καταδικασμένοι να περιοριζόμαστε σε κάποιες επιμέρους αναλύσεις πάνω σε μεμονωμένες εθνικές περιπτώσεις και, ως εκ τούτου, να μην μπορούμε να αναλύσουμε το γνωστικό ασυνείδητο⁵ που οδηγεί κατευθείαν στον πυρήνα ορισμένων δομικών παρανοήσεων από εκείνες που επηρεάζουν τη διεθνή επικοινωνία ακόμη και στην *επιστημονική της διάσταση* (Bourdieu 1967α: 367-388).

Ο ρητορικός υπερτονισμός της αναγκαιότητας τέτοιων μελετών απέχει πολύ από την πραγματική και, συνεπώς, πρακτική αναγνώρισή της. Αν η υπενθύμιση των ανωτέρω χαρακτηριστικών μπορεί να αντιμετωπισθεί από ορισμένους ως περιττή, μια στοιχειώδης περιγραφή των υπαρχουσών ερευνών στον τομέα αυτό θα καταδείκνυε πως παραμένει ο κίνδυνος για τον οποίο προειδοποιούσε ο Bourdieu ήδη από τις πρώτες εργασίες του (Bourdieu & Passeron 1967: 21-58): δηλαδή ότι η σύγκριση των εκπαιδευτικών συστημάτων θα πρέπει να αποφεύγει τόσο τις ευκολίες της επιφανειακής προσέγγισης όσο και τον απόλυτο, μετά θρησκευτικής ευλαβείας, σεβασμό των εθνικών ιδιαιτεροτήτων, με άλλα λόγια να αποφεύγει δύο στάσεις που δυσχεραίνουν εξίσου την προσπάθεια του συγκριτικού έργου. Πράγματι, προσδιορίζοντας σήμερα τη λειτουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος με βάση τις πιο θεσμικές πτυχές του ή τα πιο προφανή, δηλαδή τα πιο εύκολα

μετρήσιμα, αποτελέσματά του (όπως είναι, λ.χ., τα ποσοστά διακίνησης των φοιτητών και των διδασκόντων) και ανάγοντας αυτή τη λειτουργία στην τάξη της οικονομικής και πολιτισμικής ανάπτυξης, πολλοί θεωρητικοί των συγκρίσεων, ως σύγχρονοι 'διπλωμάτες του πνεύματος' (Fumaroli 1994) παραδίδονται, συχνά εν αγνοία τους, στη λογική ενός νεο-εξελικτισμού, με όλες εκείνες τις εθνοκεντρικές τάσεις που έχουν να κάνουν με έναν απλουστευτικό τρόπο θεώρησης της ιστορίας των κοινωνικών σχηματισμών, λησμονώντας ότι οι πρακτικές των κοινωνικών ομάδων, που διευκολύνουν ή τροχοδρομούν τη διεθνοποίηση ενός εκπαιδευτικού συστήματος, αποτελούν επίσης μέρος του πλήρους ορισμού του υπό θεώρηση συστήματος (Bourdieu & Passeron 1967β: 37-39). Από την άλλη μεριά, η μονομερής πίστη στις πολιτισμικές ιδιορρυθμίες συναντά πολύ απλά και φυσικά την κλασική πολιτισμοκρατία και την περιγραφική εμμονή, με όλους τους μεθοδολογικούς περιορισμούς που αυτή επιβάλλει. Όπως σημειώναν, ήδη τη δεκαετία του 1960, οι Bourdieu και Passeron (1967β: 39-45):

“η αγωνία του πολιτισμοκρατικού διαβήματος να σεβαστεί μέσα στην ιδιαιτερότητα καθεμιάς κουλτούρας την ελάχιστη σημαίνουσα μονάδα των διαφορών στοιχείων της –αγωνία που συμβαδίζει με την παραγνώριση των αντίστοιχων αυτονομιών, της διάθρωσης μεταξύ εξαρτήσεων και διεξαρτήσεων, της ιεράρχησης των αιτιακών σχέσεων και, γενικότερα, της ιδιαίτερης συνάρθρωσης των αιτιακών σειρών που ενέχει ένα κοινωνικό μόρφωμα– κινδυνεύει πάντα να επαναφέρει την κοινωνιολογική ανάλυση στις ανεξέλεγκτες συσχετίσεις μιας μεταφυσικής του πολιτισμού (όπως βλέπουμε να συμβαίνει με τις αναφορές στον ‘εθνικό χαρακτήρα’), στον εντοπισμό ανατιολόγητων ομολογιών, στην περιγραφή ανεξήγητων δομικών αλληλεξαρτούμενων διαδράσεων και σε παραλληλισμούς που ενέχουν αυτοί καθ’ εαυτοί την εξήγησή τους και, ως εκ τούτου, κινδυνεύει να την καταδικάσει στον πειρασμό της κυκλικής, επαναληπτικής ανάλυσης και στην ατελέσφορη ταυτολογία”.⁶

Το πρόβλημα της διεθνοποίησης, για παράδειγμα, των εκπαιδευτικών συστημάτων, που τόσο απασχολεί σήμερα επιστημονικά και πολιτικά κλίμακα εκπαιδευτικής πολιτικής, πρέπει να εξεταστεί με βάση τις πολλαπλές αρχές της μεταβλητότητας, χωρίς όμως αυτό να γίνει *in abstracto*, όπως συχνά συμβαίνει.⁷ Τα χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών συστημάτων που προσφέρονται καλύτερα σε ποσοτικές αναλύσεις και στις επακόλουθες γενικεύσεις, λαμβάνουν πραγματική υπόσταση μόνον εάν συνδυαστούν με συνεχείς διορθώσεις, αναθεωρήσεις και επανερμηνείες οι οποίες και μπορούν να αποκαταστήσουν το πλήρες συγκείμενο. Δεν είναι πράγματι αρετό, όπως

σημειώνουν οι Bourdieu και Passeron, να καταδικάζει κανείς την τεχνοκρατική ή πολιτισμοκρατική αφαίρεση στη συστηματική της μορφή για να μπορέσει να απαλλαγεί από τις θεωρητικές ψευδαισθήσεις στις οποίες αυτή στηρίζεται, δεν αρκεί να καταδικάζουμε το λάθος για να ανακαλύψουμε αναπόφευκτα το ακριβές. Η απλή ανάγνωση των δεδομένων που προέρχονται από διαφορετικές εθνικές καταστάσεις, κινδυνεύει πάντα, όταν απουσιάζει η μεθοδολογική εγρήγορση, να επαναφέρει το εξελικτικιστικό σχήμα ή τις ψευδαισθήσεις της μη-συγκρισιμότητας ως άρρητες κατηγορίες κατανόησης (Bourdieu & Passeron 1967β: 30). Ας πάρουμε ένα απλό παράδειγμα: η μεγάλη πλειοψηφία των συγκριτικών ερευνών στηρίζεται, λόγου χάρι, πράγματι στην ποσοτική έρευνα. Οι δημοσιεύσεις των Εθνικών Ινστιτούτων Στατιστικής αποτελούν μια πρωταρχική, βασική πηγή πληροφόρησης, από τη στιγμή που οι πληροφορίες τους είναι εύκολα διαθέσιμες και κατοχυρωμένες από κάθε κράτος. Τα 'δεδομένα' όμως αυτά μάς κάνουν να ξεχνούμε ότι δεν αποτελούν 'απλά και μόνον δεδομένα', αλλά το προϊόν ενός έργου στατιστικής κατασκευής που οφείλει πολλά στην ιδιαίτερη πολιτισμική παράδοση κάθε κράτους. Όπως είχε επισημάνει ο Durkheim πριν από πολύ καιρό, όταν ασκούμε συγκριτική κοινωνιολογία, αυτό δεν σημαίνει απλά ότι συγκρινόμαστε όλα τα δυνατά είδη υλικού αλλά ότι τα υποβάλλουμε σε κριτική και σε μεθοδική επεξεργασία. Στην ίδια κατεύθυνση, ο Mauss (1969) ζητούσε από τον ερευνητή να εκθέτει προσεκτικά τον τρόπο με τον οποίο καταλήγει στα στοιχεία τα οποία χρησιμοποιεί και να γνωρίζει πολύ καλά τις αρχές που διέπουν την παραγωγή τους, εάν δεν θέλουμε, όπως έλεγε ο Nietzsche, να 'ταυτίζουμε είδωλα με πραγματικότητες'. Κοντολογίς, ως μορφή γνώσης του κοινωνικού κόσμου, οι εν λόγω στατιστικές κατηγορίες παραμένουν, πράγματι, υποταγμένες στις απαιτήσεις του κράτους και, για αυτό, αποτελούν ίχνη προγενέστερων πολιτικών αγώνων και προϊόντα του τρόπου διαχείρισης της εθνικής παιδείας. Ως εκ τούτου, αντανακλούν τα ιδιαίτερα διακυβεύματα της ιστορίας της κάθε χώρας. Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, τη διεθνή σύγκριση των δεδομένων των στατιστικών, αυτών των εργαλείων που διευκολύνουν την εμπειρία του *estrangement*, δηλαδή εργαλείων ρήξης όσο και γνώσης, ο Mauss επισημάνει το γεγονός ότι, όταν συγκρίνουμε στο πλαίσιο των διαφορετικών ευρωπαϊκών στατιστικών, συχνά παραγνωρίζουμε το γεγονός πως οι αριθμοί αυτοί δεν έχουν την ίδια σημασία καθώς δεν ακολουθούν ούτε την ίδια ταξινόμηση ούτε την ίδια νομενκλατούρα (Schultheis 1993: 226-235). Ο συνυπολογισμός ακόμη και των λεπτομερέστερων στατιστικών και όλων των θεσμικών ιδιαιτεροτήτων των εκπαιδευτικών οργανι-

σμών των διαφορετικών κρατών δεν θα αρκούσε για να παράσχει την ακριβή γνώση του κοινωνικο-πολιτισμικού συγκειμένου που είναι αναγκαία για τη σύγκριση (Lenoir, Champagne, Merllie, Pinto 2004).

Με άλλα λόγια, η συγκριτική προσέγγιση δεν οδηγεί σε πραγματική ανάλυση παρά μόνον όταν ευνοεί τη διαφοροποίηση των απαντήσεων στα ειδολογικά ερωτήματα σε συνάρτηση με όλα τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας (Schultheis 1989: 219-244). Εάν, για παράδειγμα, καταφύγουμε στη στατιστική ανάλυση των διαφόρων κοινωνικών ομάδων στην προσπάθειά μας να εντοπίσουμε την ύπαρξη μηχανισμών που διασφαλίζουν την εξίσωση των ευκαιριών μπροστά στις προοπτικές που δημιουργεί η διαδικασία της διεθνοποίησης της εκπαίδευσης σε ένα κράτος ανεξάρτητα από τις *αρχές που υπαγορεύουν τη διάρθρωσή του και ανεξάρτητα από τη θέση του τόσο μέσα στο διεθνές πεδίο της εξουσίας όσο και μέσα στο διεθνές πολιτισμικό πεδίο* (Panayotopoulos 2003: 399-412), θα διαπράτταμε έναν παραλογισμό τύπου Larousse (Rouanet, Le Roux, Bert 1987: 4-41). Τον ίδιο παραλογισμό θα διαπράτταμε εάν καταμετρούσαμε, επίσης, τον βαθμό διεθνοποίησης των εκπαιδευτικών συστημάτων μιας κυριαρχούμενης και μιας κυρίαρχης –σε πολιτισμικό και οικονομικό επίπεδο– χώρας μέσα στον διεθνή χώρο της εξουσίας με βάση μόνον την ανισότητα των ευκαιριών συμμετοχής που υπάρχουν σε αυτές: οι ανισότητες μπροστά στη διεθνή προοπτική, καθώς και το κύρος και η εξουσία που απορρέουν αντίστοιχα, δεν έχουν ούτε την ίδια εμβέλεια ούτε τις ίδιες λειτουργίες στους διαφορετικούς τύπους κρατών.⁸

Μια τέτοια σύγκριση, λοιπόν, της ιδιαίτερης ιστορίας των διαφορετικών σχολικών συστημάτων είναι ακόμη περισσότερο αναγκαία σήμερα που η διάνοιξη των κοινωνικών χώρων, ως συνακόλουθο και της εντονότερης και πιο διευρυμένης διεθνοποίησης της οικονομίας, θέτει τις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες αντιμέτωπες με το ζήτημα της σύγκλισης και της ενοποίησης των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων.

Αν η διεθνοποίηση των εκπαιδευτικών συστημάτων αποτελεί, εδώ και αρκετά χρόνια, ένα κοινωνικό και πολιτικό πρόβλημα πρώτου μεγέθους, το οποίο αφορά κυρίως τις αναγκαίες προϋποθέσεις για τη δυνατότητα άσκησης μιας συντονισμένης ευρωπαϊκής πολιτικής (Lazuech 1999), στο σημερινό καθεστώς πραγμάτων, τα εθνικά κράτη εξακολουθούν να παίζουν ακόμη διαρθρωτικό ρόλο. Η προσοχή τους επικεντρώνεται περισσότερο στην εφαρμογή προγραμμάτων ανταλλαγών φοιτητών και συνεργασίας μεταξύ ιδρυμάτων ή στις ισοτιμίες των διπλωμάτων και στις επαγγελματικές εξειδικεύσεις, έτσι ώστε να ευνοείται η κινητικότητα των προσώπων, παρά στη σφαιρική

εναρμόνιση της δομής των εκπαιδευτικών συστημάτων, του περιεχόμενου της εκπαίδευσης και της κατάρτισης των διδασκόντων, διαστάσεις που παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές από τη μία χώρα στην άλλη. Για να καταλάβουμε τις επιφυλάξεις των ευρωπαϊκών κρατών απέναντι στα σχέδια εναρμόνισης και την επιμονή τους στην αρχή της επικουρικότητας, που αναγνωρίζει εκ των πραγμάτων μια πολιτισμική και εκπαιδευτική πρωτοκαθεδρία του κάθε κράτους στην αντίστοιχη επικράτειά του, πρέπει να κατανοήσουμε τους ειδικούς κοινωνικούς μηχανισμούς που αποτελούν τον πυρήνα αυτού του μονοπωλίου της νόμιμης εκπαίδευσης και έχουν ως λειτουργία να αναπαράγουν την κοινωνική και πολιτισμική τάξη μέσω της επιβολής ενός παιδαγωγικού συστήματος (Bourdieu & Passeron 1971) και ενός συστήματος αξιών.⁹ Θα πρέπει, συνεπώς, να λάβουμε επίσης ως αντικείμενο τόσο τις πολιτικές που έχουν στόχο να διατηρήσουν τη νομιμότητα του εθνικού κράτους σε θέματα εκπαίδευσης όσο και τις αναγκαιότητες που γεννούν τα αποτελέσματα της 'παγκοσμιοποίησης', η οποία δεν περιορίζεται απλά σε μια ποσοτική διεύρυνση των οικονομικών συναλλαγών μεταξύ των χωρών, αλλά οξύνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών σε τομείς μέχρι σήμερα προφυλαγμένους, όπως η εκπαίδευση ή ο πολιτισμός.

Το έργο που πρέπει να γίνει οφείλει να προχωρήσει και σε ένα άλλο διπλό πεδίο στόχευσης: πρώτα να αναλύσει συγκριτικά τις ιστορικά συγκροτημένες αρχές που διέπουν τον προσδιορισμό των εκπαιδευτικών πολιτικών των διαφόρων ευρωπαϊκών κρατών και, στη συνέχεια, να αναλύσει τις μορφές με τις οποίες αποτυπώνονται οι εν λόγω αρχές μέσα στις κοινωνικές πρακτικές, καθώς και τις αναπροσαρμογές που προκαλούν προκειμένου οι εξωτερικές απαιτήσεις να συνδεθούν με τις δομήσεις των ενεχόμενων κοινωνικών χώρων. Η συγκριτική βάση μιας τέτοιου είδους μελέτης θα συνέβαλε ώστε οι διάφορες εθνικές πολιτικές να υποβληθούν σε μια αυστηρή κριτική αποτίμηση, να τοποθετηθούν στο πλαίσιο των σχέσεων συμβολικού ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών, να εκτιμηθούν οι δυνάμεις και οι αδυναμίες τους και, την ίδια στιγμή, να τεθούν οι προϋποθέσεις των θεμελίων μιας ρεαλιστικής ευρωπαϊκής πολιτικής, ικανής να ενσωματώσει ό,τι καλό έχουν επινοήσει και εφαρμόσει οι διαφορετικές παραδόσεις σε θέματα εκπαίδευσης. Μιας πολιτικής την οποία το υπό έγερση και κατασκευή ευρωπαϊκό κράτος δεν είναι δυνατόν να αποφύγει, εάν δεν θέλει να κινδυνεύσει να δημιουργήσει ένα 'κοινό αγαθό' το οποίο θα αναμεταφράζει, επί της ουσίας, τους οικονομικούς και συμβολικούς συσχετισμούς δυνάμεων μεταξύ των κρατών (Dezalay & Garth 2002).

2. Συγκριτική ιστορία των εθνικών ιστοριών των κοινωνικών επιστημών και των επιστημονικών τους ειδικοτήτων

Είναι σήμερα επιστημονικά δεδομένο ότι η σχετική περίκλιση των κοινωνικών επιστημών έχει να κάνει με την αντίστοιχη, συγκροτητική της ύπαρξής τους, εθνική περίκλιση (Bourdieu, Christian, Will 2000: 3-12, Bourdieu 1994: 101-102)· ότι οι κοινωνικές επιστήμες, με άλλα λόγια, φέρουν έντονη τη σφραγίδα των εθνικών συμφραζομένων (Perrot 1992, Brian 1994, Lenoir 1995) εντός των οποίων ανάγονται οι αποκλίσεις των διαφορετικών παραδόσεων θεωρητικού στοχασμού και επιστημολογικού προσανατολισμού, καθώς και των διαφορετικών μορφών γραφειοκρατικής διαχείρισης των εκατοστη πληθυσμών (Christin 2000: 53-61).

Παρότι εντάθηκαν οι διαπολιτισμικές συναλλαγές μεταξύ κρατών, οι κοινωνικές επιστήμες φαίνεται να υστερούν ακόμη σήμερα σε σχέση με τις ταχύτατες αλλαγές των κοινωνικών πραγματικοτήτων που προκλήθηκαν από τη διαδικασία της 'παγκοσμιοποίησης' και από την κατασκευή ενός χωρής σύνορα οικονομικού, πολιτικού και πολιτισμικού ευρωπαϊκού χώρου.

Τα συγκεκριμένα εθνικά πλαίσια κατασκευής και αναπαράστασης του κοινωνικού κόσμου εξακολουθούν να συνιστούν όρια και φραγμούς, που είναι τόσο πιο δύσκολο να υπερκεραστούν όσο βαθύτερα ριζωμένα είναι μέσα στο ακαδημαϊκό ασύνειδο των επιστημονικών κοινοτήτων κάθε χώρας και μέσα στα συνακόλουθα σχήματα σκέψης και αντίληψης της κοινωνικής πραγματικότητας.¹⁰ Οι αθέατοι αυτοί φραγμοί συνεχίζουν να αποτελούν ισχυρές δυνάμεις καθότι στηρίζονται, αφενός, σε κρατικές προβληματικές και, αφετέρου σε ερευνητικές δομές που εξαρτώνται από τις κρατικές προβληματικές (Bourdieu, Christian, Will 1994). Στην Ευρώπη, με διαφορετικό ανά χώρα τρόπο, κάθε ερευνητικό εγχείρημα συνεχίζει τις περισσότερες φορές να οφείλει ουσιαστικά τη νομιμότητά του στην 'εθνική' διάσταση των επιστημονικών θεσμών και σε ό,τι αυτό σημαίνει, δηλαδή, κυρίως, στην ύπαρξη εθνικών κρατών που κατέχουν σχεδόν το νόμιμο μονοπώλιο στη δόμηση των τύπων καριέρας, στην απόδοση τίτλων, θέσεων εργασίας και πόρων σε θέματα έρευνας (Wagner, Weiss, Wittrock, Wollmann 1991). Η νομιμότητα αυτή ενισχύεται από την αίσθηση του αυτονόητου που απορρέει από τη σχετική αντιστοιχία που υπάρχει ανάμεσα, από τη μια μεριά, στις αναπαραστάσεις και στις ερμηνευτικές κατηγορίες του κοινωνικού κόσμου που σχηματοποιούν οι κοινωνικές επιστήμες, και, από την άλλη, τις συγκειμενικές κοινωνικές ιδιαιτερότητες από τις οποίες τα σχήματα αυτά απορ-

ρέουν και στις οποίες εφαρμόζονται. Παράλληλα, η συγκεκριμένη αίσθηση συνεχίζει να ενισχύεται περισσότερο από την παραγνώριση των εθνικών συνθηκών παραγωγής ορισμένων θεωριών καθολικών αξιώσεων μέσα σε συγκεκριμένα εθνικά επιστημονικά περιβάλλοντα (Bourdieu 1992: 149-156).

Κοντολογίς, οι αρχές που θεμελιώνουν τις εκπαιδευτικές ταξινομήσεις, αξιολογήσεις και ιεραρχήσεις, παραμένουν εν πολλοίς άρρητες και λανθάνουσες. Κληροδοτημένες από την ιστορία και θεωρούμενες ως αυτονόητες, συνεχίζουν να εγγράφονται εντός των αντικειμενικών δομών, καθώς και εντός των ενσωματωμένων ταξινομητικών συστημάτων που καθορίζουν τις επιστημονικές και εκπαιδευτικές προτιμήσεις και προσανατολίζουν τις αντίστοιχες αξιολογικές κρίσεις (Bourdieu 1967α). Οι θεσμικές αντιθέσεις μεταξύ των ειδικοτήτων συνεχίζουν να στηρίζονται κυρίως σε βαθύτερες αντιθέσεις που λειτουργούν ως αρχές κρίσης και διά-κρισης, ιεράρχησης και αξιολόγησης (Bourdieu 1984). Οι εν λόγω αντιθέσεις μεταφράζονται με τη μορφή κοινωνικών διακρίσεων οι οποίες αναμεταφράζονται, συχνά, με τη μορφή χωρικών διακρίσεων, κοινωνικών διαχωρισμών, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο (Panayotopoulos 2004). Με αυτόν τον τρόπο, τα κοινωνικά και εθνικά σύνορα αντιστοιχούν ακόμη, σε μεγάλο βαθμό, σε νοητικά σύνορα που παράγουν το 'αδιανόητο' και το 'άλεκτο' (Bourdieu 2000) στον χώρο της επιστημονικής πρακτικής.¹¹ Έτσι, τα ιστορικά συγκροτημένα σύνορα μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών επιστημών συνεχίζουν να εμποδίζουν την επεξεργασία κοινών εννοιών και ερευνητικών προοπτικών, μη επιτρέποντας τη με κατάλληλο τρόπο κατασκευή σύνθετων αντικειμένων τους και (ανα)παράγοντας, συχνά, έντονες αντιδράσεις και δομικές παρανοήσεις σε κάθε μορφή επικοινωνίας μεταξύ των ερευνητών και ερευνητών.

Εάν, όμως, όλα αυτά τα ζητήματα αποτελούν μόνιμο αντικείμενο συζήτησης μεταξύ ερευνητών, σπάνια αναλύονται με τρόπο αυστηρό και συστηματικό ως αντικείμενο ειδικών ερευνών.

Πολλές επιστημολογικές και επιστημονικές εργασίες και παρατηρήσεις του Bourdieu ή συνεργατών του κατέτειναν στο να καταδείξουν πως ένας από τους τρόπους για να προωθηθεί ο επιστημονικός λόγος είναι να καταδειχθεί η αυθαιρεσία αυτών των συνόρων και φραγμών, και πως ένα από τα αποτελεσματικότερα εργαλεία κάθε προσπάθειας κατάργησης των πλασματικών αντιθέσεων αποτελεί η συγκριτική ιστορία των εθνικών ιστοριών των κοινωνικών επιστημών και των ειδικοτήτων τους (Bourdieu 1995: 3-10).¹²

Πράγματι, μια τέτοιου είδους ιστορία, στη ριζική της μορφή όπως την πρότεινε ο Bourdieu (1995), μπορεί να αγγίξει τον πυρήνα των βασικών

εκείνων διαιρέσεων στις οποίες στηρίζονται όλες οι ιδιαίτερες αντιθέσεις που υφίστανται στους κόλπους καθενός εθνικού χώρου και, κατ' επέκταση, να συμβάλει στη διάρρηξη των δεσμών τους από την ακαδημαϊκή καθεστηκυία τάξη. Η συγκριτική αυτή προοπτική, η οποία δημιουργεί μια ρήξη τόσο με τον λόγιο εθνοκεντρισμό όσο και με τη χωρίς αρχή σχετικοκρατία, επιτρέπει μια συγκριτική προσέγγιση των εθνικών όρων ανάπτυξης και ανάπτυξης των κοινωνικών επιστημών, των αμοιβαίων εθνικών ορισμών τους, της οριοθέτησης των ερευνητικών τους αντικειμένων και μεθόδων καθώς και του καταμερισμού της εργασίας αναπαράστασης του κοινωνικού κόσμου που χαρακτηρίζει τις εθνικές επιστημονικές πειθαρχίες. Τα αποτελέσματα αυτής της ρήξης πάνω στη λογική των ορίων που επιβάλουν οι επιστημονικές πειθαρχίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν, με βάση διαφορετικά αντικείμενα και ερευνητικά πεδία, στην ενεργοποίηση κοινών μεθοδολογιών και θεωρητικών εργαλείων, στη σύλληψη των δομικών και λειτουργικών ομολογιών μεταξύ επιστημονικών πεδίων με στόχο, μέσω της προώθησης της γενίκευσης και της τυποποίησης που θα επέτρεπαν, τις μεθοδικές διακινήσεις προβλημάτων και εννοιών που θα εξειδικεύονταν από την ίδια την εφαρμογή τους. Κοντολογίς, τα αποτελέσματα αυτά θα διευκόλυναν τη διαδικασία συσώρευσης και αντιπαραβολής των ερευνών, όρων που είναι απαραίτητοι για την αποτελεσματικότητα και την προώθηση της επιστημονικής εργασίας (Bourdieu 1995).

Μια τέτοιου είδους ιστορία που θα πρέπει να υιοθετηθεί κάθε αναλυτής του δικού του κοινωνικού (ακαδημαϊκού) ασύνειδου, και να υλοποιηθεί συλλογικά, θα επέτρεπε την αντιπαράθεση των απόψεων υπό το πρίσμα της ιστορικής αναστοχαστικότητας και, κατ' επέκταση, θα μας βοηθούσε να επεξεργαστούμε τις αρχές μιας πολιτικής για την κατασκευή ενός πραγματικού ευρωπαϊκού πεδίου των κοινωνικών επιστημών. Με τον τρόπο αυτό θα εξασφαλίζαμε έναν ορισμένο βαθμό καθολίκευσης των επιστημονικών προβλημάτων και των μέσων επιστημονικής γνώσης. Ωστόσο, η ίδια αυτή ιστορική προσέγγιση θα ήταν ελλιπής εάν δεν ενσωμάτωνε, στη δόμηση του αντικειμένου της, τους όρους δυνατότητας των ετερόνομων αρχών κυριαρχίας κατά την επιλογή και την αντίληψη των διακινούμενων επιστημονικών ιδεών. Είναι γνωστό πως οι αρχές αυτές καθ' εαυτές δομούνται με βάση κατηγορίες αντίληψης και αποτίμησης που συνδέονται με μια ορισμένη εθνική παράδοση (Bourdieu 1995β: 108-122).

3. Συγκριτική ιστορία της διακίνησης των επιστημονικών ιδεών και των επιστημών μεταξύ των εθνικών χώρων.

Πράγματι, αν η ιστορικο-κοινωνιολογική ανάλυση του ευρωπαϊκού πεδίου των κοινωνικών επιστημών μέσω της χρήσης αναστοχαστικών και συγκριτικών μεθόδων είναι το απαραίτητο εργαλείο που θα μας επέτρεπε να κατανοήσουμε γιατί 'τα πράγματα εμφανίζονται υπ' αυτή τη μορφή και όχι υπό μια άλλη', όπως θα έλεγε ο Max Weber, το σύνολο δηλαδή των κοινωνικών δυνάμεων που προσδιορίζουν τους εθνικούς ορισμούς των προβληματικών και των δομών έρευνας, το ίδιο σημαντικό είναι να κατανοήσουμε και τους μηχανισμούς διακίνησης των επιστημονικών ιδεών μεταξύ των εθνικών πεδίων, μηχανισμούς που συχνά παρεμποδίζουν και αυτοί την ενοποίηση του πνευματικού και επιστημονικού ευρωπαϊκού χώρου.

Ζήτημα, επίσης, τεράστιο καθώς γνωρίζουμε ότι η διακίνηση των ιδεών δεν είναι ανεξάρτητη ούτε από τους συσχετισμούς δύναμης μεταξύ των κρατών ούτε από τους συσχετισμούς δύναμης μεταξύ των επιστημονικών κλάδων, αλλά εγγράφεται στο πλαίσιο των μεταξύ τους σχέσεων κυριαρχίας, των οποίων το άνισο κεφάλαιο που αντιπροσωπεύει κάθε γλώσσα μέσα στους χώρους επιστημονικής παραγωγής και διάχυσης δεν αποτελεί παρά μια διάσταση.

Η περίπλοκη εργασία κατασκευής αυτού του σύνθετου αντικειμένου μελέτης θα μπορούσε να δομηθεί στη βάση της υπόθεσης πως η διακίνηση των επιστημονικών ιδεών μεταξύ των διακεκριμένων βάσει συνόρων χώρων εξαρτάται από τις στρατηγικές των επιστημονικών φορέων που μπορούν να επιδοθούν, μεταξύ πολλών άλλων, σε μια συλλογική δράση επιβολής προτύπων, να επιδιώξουν να καταστρατηγήσουν τους καταστατικούς περιορισμούς προκειμένου να αποκομίσουν προσωπικά, υλικά ή συμβολικά, οφέλη, να αντιδράσουν σε κάποια προσπάθεια επιβολής επιστημονικής εξουσίας, να υπομείνουν ή να απομονωθούν μέσα στην αδιαφορία (Bourdieu 1990: 1-10, de Montlibert 2004). Οι στρατηγικές αυτές εξαρτώνται από το επιστημονικό πεδίο μέσα στο οποίο εντάσσονται οι φορείς οι οποίοι τις θέτουν σε εφαρμογή, καθώς και από τη θέση που αυτοί οι φορείς κατέχουν εντός του επιστημονικού πεδίου.¹³ Όσο λιγότερο αυτόνομο είναι ένα πεδίο, τόσο περισσότερο εξαρτώνται από τις εξωτερικές ως προς την προοίδια λογική του μεταβλητές και, συνεπώς, τόσο περισσότερο η διακίνηση των επιστημών και των ιδεών τους επηρεάζεται από αυτές (de Montlibert 2004).¹⁴

Ο παραπάνω διαπιστωμένος κανόνας σημαίνει ότι η διακίνηση των ιδεών

και των ανθρώπων εξαρτάται, κατ' εξοχήν, από το καθεστώς των πεδίων και των θέσεων που κατέχουν σε αυτό οι φορείς που τα συγκροτούν, όταν η αυτονομία είναι ισχυρή, και από τις θέσεις που οι ίδιοι κατέχουν εντός του κοινωνικού χώρου, όταν η αυτονομία είναι περιορισμένη (de Montlibert 2004). Πράγμα που σημαίνει ότι το τίμημα που πρέπει να πληρωθεί για να υπάρξει μια μεγαλύτερη ελευθερία και μια ευχερέστερη διακίνηση ιδεών και ανθρώπων, λιγότερο εξαρτημένη από τα κράτη ή τις οικονομικές απαιτήσεις, είναι μια μεγαλύτερη καθυπόταξη στο επιστημονικό έργο, στους κανόνες της επιστημονικής παραγωγής.

Στην παρούσα κατάσταση που χαρακτηρίζεται από μια ισχυρή τάση επανόδου της ετερονομίας στο εσωτερικό των περισσότερων επιστημονικών υποπεδίων του πεδίου των κοινωνικών επιστημών, (την οποία, όπως σημειώνει ο de Montlibert, η κυρίαρχη ιδεολογία της επικοινωνίας τείνει να συγκαλύψει και να νομιμοποιήσει τα αποτελέσματα αυτής της συγκάλυψης), όπου κάποιες εξωτερικές ως προς το επιστημονικό πεδίο μεταβλητές ελέγχουν ολοένα περισσότερο την επιστημονική παραγωγή, είναι φυσικό και αναμενόμενο να επανεμφανίζονται τα σύνορα εντός του επιστημονικού και πολιτισμικού μικροκόσμου, η επιστήμη να υποτάσσεται στην κατά τόπους ιδιαιτερότητα και οι κυρίαρχοι χώροι να υποτάσσονται στη λογική των κυρίαρχων κέντρων.¹⁵

Συνεπώς, εάν θέλουμε ο Λόγος να κυριαρχεί πάνω στις πλέον ανορθολογικές παρορμήσεις –ακόμη και σε κάθε 'χομεινιστική' πρόθεση του ίδιου του ορθού λόγου, από την οποία προσπαθούσε να μας διαφυλάξει ο Husserl (1977)– και η καθολίκευση να κυριαρχεί πάνω στις σεκταριστικές ταυτοτοκρατίες (identitarismes) εάν θέλουμε, με άλλα λόγια, να διευρύνουμε την αυτονομία των επιστημών, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αντικειμενοποιήσουμε, μέσω μιας συγκριτικής ιστορίας των μηχανισμών διακίνησης των ιδεών μεταξύ των διαφορετικών ευρωπαϊκών επιστημονικών χώρων, τις κοινωνικές λογικές στις οποίες υπακούει αυτή η διακίνηση των επιστημονικών ιδεών (Casanova 1999, Charle 1996). Ένας από τους λίγους τρόπους, αναμφίβολα, για να μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα ελέγξουμε ορισμένα ισχυρά αγκιστρωμένα μέσα στους θεσμούς και μέσα στους τρόπους σκέψης εμπόδια και, ως εκ τούτου, να δημιουργήσουμε έναν ευρωπαϊκό χώρο ελεύθερης επιστημονικής συναλλαγής.

Και σε αυτή την περίπτωση, τα βασικά εμπόδια που μπορεί να αντιμετωπίσει το πρόταγμα της αναγκαιότητας μιας τέτοιας προσέγγισης, είναι ανάλογα με εκείνα που προαναφέρθηκαν σχετικά με τη σύγκριση των εκπαιδευ-

τικών συστημάτων. Οι ειδικοί του 'παγκόσμιου χωριού', μαγεμένοι από την επιτυχία τους να αναγνωριστούν ως το τελευταίο 'must' της μόδας του επιστημονικο-τεχνοκρατικού αριστοκρατισμού, έχουν κάθε πιθανότητα να αντιμετωπίσουν την τρίτη αυτή διάσταση ως αυτονόητη και κοινότοπη. Αποτελούν κυρίαρχη δομική παραλλαγή εκείνων οι οποίοι εκλαμβάνονται ως οι ειδήμονες της 'διεθνικής' ή 'αποσυγκειμενοποιημένης' γνώσης, του νέου αυτού γνωστικού χώρου που συγκροτεί η ανάπτυξη των βασικών κοινωνικών δεικτών σύγκρισης μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών σε μια προοπτική πλαστά διαπολιτισμική. Δεν υπάρχει εδώ ο χώρος για να καταδείξουμε αναλυτικά ότι αυτοί οι 'ειδικοί της διακίνησης των ιδεών και των ανθρώπων', σε μια λογική του 'business as usual', όπως την αποκαλεί ο Schultheis (1998: 51-50), αγνοούν τα ποικίλα επιστημολογικά προβλήματα και τα διάφορα επιστημονικά σφάλματα που κρύβει η συγκριτική προσέγγιση 'δεδομένων' τα οποία δεν είναι δεδομένα αλλά κατασκευασμένα από σύνθετες δομικές και λειτουργικές αλληλοεξαρτήσεις που χαρακτηρίζουν, όπως ήδη αναφέραμε, τις διάφορες εθνικές κοινωνικές πραγματικότητες. Θα έπρεπε να μπορούσαμε να δείξουμε πως, πράγματι, παράλληλα με την ενεργοποίηση αυτού του νέου πεδίου επιστημονικής εργασίας η οποία συνοδεύει την πολιτική, διοικητική και οικονομική ενσωμάτωση των χωρών, παρατηρείται να τίθεται σε εφαρμογή και στον χώρο μελέτης της διακίνησης των ιδεών μια διαδικασία ομογενοποίησης των κατηγοριών σκέψης και των σχημάτων παράστασης του κοινωνικού και πολιτισμικού κόσμου, η οποία συμβάλλει στη νομιμοποίηση της συγκρισιμότητας ασύγκριτων πραγμάτων. Και, κυρίως, θα έπρεπε να μπορούσαμε να φανερώσουμε εδώ πως έχουμε να κάνουμε με ένα είδος 'αυτοεκπληρούμενης προφητείας' από την πλευρά των πολιτικών και των επιστημών που εμπλέκονται σε αυτή την εργασία 'εναρμόνισης' των κοινωνικο-ιστορικά δημιουργημένων εθνικών ιδιαιτεροτήτων καθώς επιχειρούν τις περισσότερες φορές να 'ομογενοποιήσουν κοινωνικά γεγονότα αφού τα κατηγοριοποιήσουν και τα ταξινομήσουν σύμφωνα με μία και μοναδική (την κυρίαρχη) λογική κατασκευής του κοινωνικού κόσμου' (Schultheis1998: 51).

Τα πορίσματα μιας τέτοιας ιστορικής προσέγγισης θα μπορούσαν να συμβάλουν αποφασιστικά στον σημερινό προβληματισμό σχετικά με τη δημιουργία ενός πραγματικά ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου, δηλαδή ενός χώρου συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών συστημάτων και των προγραμμάτων σπουδών τους αναφορικά με τις κοινωνικές επιστήμες και, κατ' επέκταση, ενός ευρωπαϊκού πνευματικού χώρου, συστατικού στοιχείου μιας πραγματικά πολιτιστικής Ευρώπης (Παναγιωτόπουλος 2003).

Τα αποτελέσματα ενός τέτοιου σύνθετου και τεράστιου έργου, το οποίο έχει πολλές πιθανότητες να μην απολαύσει ποτέ τους πρακτικούς (κυρίως οικονομικούς) όρους υλοποίησης του, θα μπορούσαν να ενισχύουν καταλυτικά κάθε προσπάθεια που στοχεύει στη διασταύρωση και την ώσμωση των εκπαιδευτικών συστημάτων αλλά και των προτάσεων μεταρρύθμισής τους, στην προοπτική της συγκρότησης ενός ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου βάσει ενός κατά συνεκδοχή διεθνισμού. Η συστηματική και μεθοδική ιστορική αναστοχαστικότητα που προτείνεται μέσα από αυτό το ερευνητικό πρόγραμμα, αποτελεί θεμέλιο του νέου διεθνισμού που προωθούσε ο Bourdieu. Ένα τόσο επίπονο έργο,¹⁶ το οποίο θα μπορούσαμε, τελικά, να πούμε ότι εγγράφεται στο ευρύτερο πρόγραμμα μιας 'αναστοχαστικής γνωστικής ανθρωπολογίας',¹⁷ για να χρησιμοποιήσουμε έναν όρο του Bourdieu, είναι αναγκαίο προκειμένου να μπορέσουν να αναδυθούν στην επιφάνεια οι αναγκαίες εκείνες αρχές μιας ριζικής και απαραίτητης, για την προώθηση μιας πραγματικής προόδου του επιστημονικού λόγου μέσα στις κοινωνικές επιστήμες, μεταρρύθμισης της κοινωνικής οργάνωσης της επιστημονικής παραγωγής και της διακίνησης αυτής της παραγωγής.

Με άλλα λόγια, τα αποτελέσματα της προτεινόμενης αυτής της εργασίας με αντικείμενο τις ευρωπαϊκές κοινωνικές επιστήμες, θα μπορούσαν να αναμεταφραστούν σε πρακτικούς στόχους μιας Realpolitik του Λόγου των κοινωνικών επιστημών, της οποίας ο θεμελιώδης σκοπός θα ήταν η ενδυνάμωση όλων των μηχανισμών που θα συνέβαλαν στην πραγματική και αποτελεσματική 'συγκρουσιακή συσσώρευση' των κεκτημένων του ευρωπαϊκού, και στη συνέχεια, μέσω της διεύρυνσης της, του παγκόσμιου επιστημονικού πεδίου.¹⁸ Η κατασκευή ενός τέτοιου χώρου θα συνέβαλλε, μεταξύ πολλών άλλων, τόσο στην καταπολέμηση της κυριαρχίας των κάθε είδους θεωρητικών, μεθοδολογικών και γλωσσολογικών ιμπεριαλισμών, όσο και στην καταπολέμηση των διαφόρων εθνικών ή εθνικιστικών παραδόσεων που αναμεταφράζονται, συνήθως, στις διάφορες διακρίσεις σε ειδικότητες και θεωρητικές ή μεθοδολογικές παραδόσεις ή στις διάφορες προβληματικές που επιβάλλουν, όπως ο ίδιος ο Bourdieu δεν παρέλειπε διαρκώς να υπενθυμίζει, οι κατά τόπους ιδιαιτερότητες ενός κοινωνικού κόσμου κατ' ανάγκην επαρκούς.

Σημειώσεις

1. Το ερευνητικό αυτό πρόγραμμα αποτελεί τμήμα ενός πολύ ευρύτερου ερευνητικού

προγράμματος το οποίο υλοποιείται στα πλαίσια του Ιδρύματος Pierre Bourdieu-*Pour les Sciences Sociales Européennes*, στον συντονισμό της υλοποίησης του οποίου μετέχει και ο γράφων.

2. Στη βάση αυτής της προοπτικής μετατροπής ενός μεζονος κοινωνικού προβλήματος σε κοινωνιολογικό πρόβλημα, η παρούσα πρότασή μας επιχειρεί να οριοθετήσει έναν νέο χώρο δράσης, όπου θεωρία και πρακτική συνδέονται, όπου η Realpolitik του Λόγου και η πραγμάτωση της καθολικότητας συνευρίσκονται. Για μια αναλυτικότερη παρουσίαση της φιλοσοφίας της ιστορικής δράσης και της παραγωγής της γνώσης που θεμελιώνουν το πρόταγμα της διάρθρωσης αυτής, βλ. Νίκος Παναγιωτόπουλος, “Λόγοι Δράσης με μέσα δράσης”, εισαγωγή στο Bourdieu, 2001: 3-19.

3. Βλ. “Les historiens et la sociologie de Pierre Bourdieu”, *La Bulletin de la S.H.M.C.*, αρ. 3, 4, 1994, ένθετο στο *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, τόμ. 46, Société d'histoire moderne et contemporaine. Γνωρίζουμε, βεβαίως, πως αδυνατώντας να υπεισέλθουμε εδώ αναλυτικά στο περιεχόμενο των επιστημολογικών προκείμενων της προτεινόμενης κοινωνικής ιστορίας, η προγραμματική κωδικοποίησή της που προτείνουμε έχει κάθε πιθανότητα να απογοητεύσει και να παρα-νοηθεί. Και αυτό διπλά: τόσο από εκείνους οι οποίοι, αγνοώντας τις αρχές της επιστημονικής και επιστημολογικής θεμελίωσης μιας πραγματικής δομικής κοινωνικής ιστορίας της επιστήμης που προϋποθέτει η πραξεολογία του Bourdieu, θα την αντι-μετωπίσουν –μέσα από την υπεράσπιση των αποτελεσμάτων της Συγκριτικής της Εκπαίδευσης– ως κοινότοπη, όσο και από εκείνους οι οποίοι, εμφορούμενοι από τον νόμιμο αναλυτικό προσανατολισμό της πολιτικής στόχευσης, θα παραβλέψουν τον στόχο και τη λειτουργία της και θα την προσλάβουν ως ελλειπτική και αυτοαναφορική. Παρόλα αυτά, θα υπερβαίναμε κατά πολύ τον επιστημονικό και πραγματιστικό στόχο που διέπει το παρόν άρθρο αν επιχειρούσαμε να απαντήσουμε εδώ στις ενστάσεις τους. Αφενός, επειδή, κάθε προσπάθεια θετικής απάντησης στους πρώτους θα μας υποχρέωνε να υπεισέλθουμε, κατ’ ανάγκην αναλυτικά, στην κριτική τόσο του ‘οντολογικού ατομικισμού’ και του ‘βολονταριστικού νομιναλισμού’ (και των ιδιογραφικών μονογραφιών τύπου τουριστικού εκπαιδευτικού οδηγού που αυτοί συχνά γεννούν), όσο και του πλατωνικού ματεριαλιστικού ντετερμινισμού (και των γενεολόγων γενεοκοπήτων της ιστορικής Systemtheorie που αυτός παράγει) που οροθετούν τον κυρίαρχο, στον χώρο της Συγκριτικής της Εκπαίδευσης, θεμελιοκρατισμό (*fondationnalisme*) στην ενορασιοκρατική αλλά και στην εμπειροκρατική του διάσταση. Αφετέρου, γιατί εάν θέλαμε να ανταποκριθούμε στις προσδοκίες των δεύτερων, θα εισερχόμασταν υποχρεωτικά και στην αποσαφήνιση μιας ολόκληρης θεωρίας της σχέσης μεταξύ ιστορίας και κοινωνιολογίας του πολιτισμού, της εκπαίδευσης, του κράτους και της εξουσίας και της σχέσης τους με αυτή τη θεωρητική σχέση, τις οποίες ούτως ή άλλως η παρούσα πρόταση αναφορικά με την κατασκευή ενός ευρωπαϊκού χώρου των κοινωνικών επιστημών εμπλέκει και προσωθεί ως αντικείμενο/διακύβευμα επιστημονικών αγώνων.

4. Για μια εφαρμογή σε αυτή την προοπτική, βλ. Charles 1994.

5. Για μια εξαιρετική εφαρμογή, βλ. Durkheim 1966.

6. Βλ. και Passeron 1991.

7. Για μια κριτική σε αυτή την προοπτική, βλ. Wagner 1998.

8. Για παράδειγμα, μεταξύ πολλών άλλων, στην Ελλάδα, ορισμένες σπουδές στο εξωτερικό χρησίμευσαν πάντοτε, κατά κάποιο τρόπο, σαν τις γαλλικές Μεγάλες Σχολές και σαν ένα είδος ‘μετα-σπουδών’ που επικαθορίζουν τις εθνικές σπουδές. Αυτός είναι ένας από τους πολλούς

δείκτες ανα- συγκρισιμότητας στους οποίους θα πρέπει να υποβληθεί η συγκριτική ανάλυση. Βλ. Panayotopoulos 1998: 77-91, Panayotopoulos 2000α: 57-74.

9. Για ένα παράδειγμα στην ελληνική περίπτωση, βλ. Panayotopoulos 2000β: 9-27.

10. Βλ., για παράδειγμα, το βιβλίο της Dorothy Ross (1991) όπου αναλύεται η συγκρότηση των κοινωνικών επιστημών στις ΗΠΑ, αναμφίβολα μία από τις πιο ακριβείς εργασίες αναφορικά με αυτό το ζήτημα. Η συγγραφέας καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η αμερικανική κοινωνιολογία, πολιτική επιστήμη και οικονομική επιστήμη κατασκευάστηκαν πάνω στο αξίωμα της 'αμερικανικής εξάιρεσης', ενδεικτικό παράδειγμα μιας εθνικής ιδεολογίας.

11. Βέβαια, πέρα από τους εθνικούς περιορισμούς και τα όρια μεταξύ επιστημονικών πειθαρχιών, ένας άλλος παράγοντας που συμβάλλει στην περίκλιση των κοινωνικών επιστημών είναι αυτός που συνδέεται με τις επιπτώσεις των συνόρων μεταξύ των διαφόρων θεωρητικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων οι οποίες γεννούν έναν άγριο ανταγωνισμό για το μονοπώλιο του νόμιμου ορισμού του αντικειμένου και της ίδιας της καταστασιακής ιδιότητας των κοινωνικών επιστημών. Όλα δείχνουν πως η μόνη κοινή και βασική γλώσσα των κοινωνικών επιστημών που επικυρώνει, σήμερα ακόμη, τη διαίρεση μεταξύ τους παραμένει αυτή του 'θεωρητικού' και του 'μεθοδολόγου'. Η γραμματική της γλώσσας αυτής παράγει μια σειρά από πλαστές και καταστροφικές για την πρόοδο των κοινωνικών επιστημών αντιθέσεις όπως ατομικό-συλλογικό, υποκειμενικό-αντικειμενικό, ποιοτικό-ποσοτικό, επιλογή-καταναγκασμός, κ.λπ. (Παναγιωτόπουλος 1994: 23-48). Αν και οι συγκρούσεις που παράγουν αυτές οι αντιθέσεις είναι αναπόφευκτες, καθώς εγγράφονται μέσα στον ίδιο τον τρόπο λειτουργίας των επιστημονικών πεδίων, η μη αναστοχαστική σχέση με αυτή την τελευταία περιήλθει εμποδίζει, και αυτή, τόσο την ελεύθερη συναλλαγή ιδεών μεταξύ κοινωνικών επιστημών όσο και την αποτελεσματική ενσωμάτωση των αμοιβαίων κεκτημένων τους (Bourdieu 2002).

12. Μια τέτοια ιστορική ανάλυση δεν θα ήταν υποχρεωμένη να αναλύσει μόνο σε γενικό επίπεδο τις ιδιαίτερες πολιτισμικές και πνευματικές παραδόσεις που υποκρύπτονται στο σύνολο των πνευματικών πρακτικών ενός εθνικού επιστημονικού πεδίου και οι οποίες δεν αποτελούν συνοχικά παραδείγματα αλλά, κυρίως, για να γενικεύσουμε, τις αναλύσεις του Duhem που αφορούσαν τη φυσική, διαφορετικούς τρόπους και ύψη σκέψης στον τρόπο που τίθενται τα ζητήματα. (Για παράδειγμα, αναφορικά με την έννοια του ύψους η οποία επιτρέπει την κατανόηση των επιστημονικών πρακτικών, βλ. Hacking 1985: 145-163. Επίσης, για την εθνική περίκλιση στον χώρο των φυσικών επιστημών, βλ. Crawford 1992 και Crawford, Shinn, Sorlin 1993). Θα έπρεπε, επίσης, να αναλύσει τις κατηγορίες κατασκευής και ταξινόμησης με στόχο να κατανοηθεί η δόμηση των εθνικών πεδίων των κοινωνικών επιστημών και οι επιδράσεις τους στον τρόπο κατασκευής των αντικειμένων έρευνάς τους (βλ. Denis 2000: 72-78), όπως επίσης και τις διάφορες επιστημονικές εθνικές σχολές των οποίων η ανάλυση ως τοπικών επιστημονικών σχηματισμών μας επιτρέπει να κατανοήσουμε πώς έγιναν κυρίαρχες σχολές στις χώρες τους. Μέσα σε μια τέτοια σύνθετη προοπτική θα είχαμε τη δυνατότητα να κατανοήσουμε πληρέστερα το ζήτημα των εθνικών παραδόσεων (Lenoir 2000: 96-99).

13. Για μια εφαρμογή, βλ. Miccelli 1981.

14. Στην προοπτική αυτή, για ένα παράδειγμα ανάλυσης μιας ελληνικής περίπτωσης, βλ. Πεσμαζόγλου 1995.

15. Δεδομένου πως η παγκοσμιοποίηση της χρηματιστηριακής αγοράς και η επιτάχυνση των διεθνών συναλλαγών συμβάλλουν στη δημιουργία μιας έντονης ζήτησης στη διεθνή αγορά των ιδεών και των γνώσεων, αυτού του είδους η αναστοχαστική προσέγγιση στην οποία στοχεύει αυτό το πρόγραμμα είναι κεφαλαιώδους σημασίας για την πληρέστερη κατανόηση

των σημερινών διαδικασιών 'παγκοσμιοποίησης', των επιπτώσεων της επέκτασης της διεθνούς αγοράς της γνώσης και, κυρίως, για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο πλήττονται οι τρόποι αναπαραγωγής του επιστημονικού και διανοητικού πεδίου, καθώς και των κατηγοριών και των παραστάσεων που αυτός ο τρόπος επιβάλλει ως αυτονόητες, όπως αυτή της 'παγκοσμιοποίησης' (Cohn 1996, Drake 1994, Hill 1994, Skair 2001, Panayotopoulos 2001: 41-49). Επίσης, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η προοδευτική συγκρότηση μιας παγκόσμιας εκδοτικής αγοράς και η ανάπτυξη καινοτόμων μέσων διάχυσης (όπως η τηλεόραση) που προκαλούν νέους τρόπους καθιέρωσης των πνευματικών αγαθών και καινοφανείς μορφές ετερονομίας στο εσωτερικό των επιστημονικών πεδίων. Βλ. 'Traduction: les échanges littéraires internationaux', *Actes de la recherche en sciences sociales*, αρ. 144, Σεπτέμβριος 2002. 'Littérature et politique', *Actes de la recherche en sciences sociales*, αρ. 111-112, Μάρτιος 1996, 'Edition, éditeurs', I και II, *Actes de la recherche en sciences sociales*, αρ. 126/127 και 130, Μάρτιος-Δεκέμβριος 1999.

16. Θα πρέπει, εδώ, να σημειώσουμε πως ένα τέτοιο έργο διευκολύνεται ως προς τη πολιτική του νομιμότητα από την πρωτότυπη πολιτισμική κατάσταση της Ευρώπης, η οποία συντίθεται από γλωσσικούς και πολιτισμικούς χώρους συναρμοσμένους και ιδιαίτερα διασταναρούμενους: βλ. Thiesse 1999.

17. Με τον όρο αυτό σηματοδοτούσε το επιστημονικό και επιστημολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θεμελιωνόταν η μέθοδος της συμμετοχικής αντικειμενοποίησης την οποία προωθούσε προκειμένου να εξετάσει το ιστορικό και, ειδικότερα, το ακαδημαϊκό ασύνειδο (Bourdieu 2003: 43-57).

18. Δεδομένου, αφενός, ότι από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο τα ευρωπαϊκά ρεύματα των κοινωνικών επιστημών υφίστανται όλο και περισσότερο την πολιτισμική και οικονομική κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών, με αποτέλεσμα ο τρόπος λειτουργίας τους να εξαρτάται έντονα από τον τρόπο με τον οποίο τοποθετούνται σε σχέση με τις διάφορες μορφές που παίρνει η αμερικανική ηγεμονία σε αυτόν τον χώρο (βλ., μεταξύ πολλών άλλων, Wallerstein κ.ά. 1996) και, αφετέρου, ότι η συμβολή των ευρωπαϊκών και αμερικανικών κοινωνικών επιστημών στην κατάρτιση των διεθνών επιστημονικών ηγεσιών, όπως μπορεί κανείς να παρατηρήσει στην περίπτωση των επιστημόνων που προέρχονται από τον λεγόμενο Τρίτο Κόσμο (Niane 1995:193 -202), αυξάνει συνεχώς, ένα τέτοιο επιστημονικό πρόγραμμα δεν θα μπορούσε, στη διαδικασία υλοποίησής του, παρά να επεκταθεί και προς αυτή την προοπτική.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bourdieu, P. (2000). *Γλώσσα και συμβολική εξουσία*. Μτφρ. Κ. Καψαμπέλη, εισαγωγή Ν. Παναγιωτόπουλος. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Bourdieu, P. (2002) *Science de la science et réflexivité*. Paris: Raisons d'agir.
- Bourdieu, P. (1995). "La Cause de la Science". *Actes de la Recherches en Sciences Sociales*, 106-107: 3-10.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. (1971). *La reproduction*. Paris: Minuit.
- P. Bourdieu, Christian, O., Will, P.E. (2000). 'Sur la science de l'Etat'. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 133: 3-12.

- Bourdieu, P. (2003). 'L'objectivation participante'. *Actes de la recherches en sciences sociales*, 150: 43-57.
- Bourdieu, P. (1994). *Raisons pratiques, Sur la theorie de l'action*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. (2001). *Για ένα ευρωπαϊκό κοινωνικό κίνημα. Αντεπίθεση Πυρώδ II*. Αθήνα: Πατάκης.
- Bourdieu, P. (2000). 'L'Inconscient de l'Ecole'. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 135: 3-5.
- Bourdieu, P. (1967α). 'Systèmes d'Enseignement et Systèmes de Pensée'. *Revue Internationale des Sciences Sociales*, XIX, 3: 367-388.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. (1967β). 'La Comparabilité des Systèmes d'Enseignement'. Σε Castel, R. & Passeron, J.-C. (επιμ.), *Education, Développement et Démocratie*. Paris-La Haye: Mouton, Cahiers du Centre de sociologie européenne, 4: 21-58.
- Bourdieu, P. (1992). 'Deux imperialismes de l'universel'. Σε Faure, C., Bishop, T. επιμ., *L' Amerique des Français*. Paris: F. Bourin, σ. 149-156.
- Bourdieu, P. (1984). *Homo Academicus*, Paris: Editions du Minuit.
- Μπουρντιέ, Π. (1999). *Νόστιμον ήμαρ*. Επιμ.: Ν. Παναγιωτόπουλος. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Bourdieu, P. (1995). 'Sur les Rapports entre la Sociologie et l'Histoire en Allemagne et en France' [συνέντευξη στον L. Raphael]. *Actes de la recherches en sciences sociales*, 106-107: 108-122.
- Bourdieu, P. (1990). 'Les Conditions Sociales de la Circulation Internationale des Idées'. *Romanicistische Zeitschrift für Literaturgeschichte/Cahiers d'Histoire des Littératures Romanes*, έτος 14ο, 1-2: 1-10.
- Brian, E. (1994). *La mesure de l'Etat. Administrateur et géomètres au XVIIIe siecle*. Paris: Albin Michel.
- Casanova, P. (1999). *La republique mondiale des lettres*. Paris: Seuil.
- Charles, C. (1996). *Les Intellectuels en Europe au XIXe siècle. Essai d'histoire comparée*, Paris: Seuil.
- Charles, C. (1994). *La république des universitaires*. Paris: Seuil.
- Chartier, R. (1998). *Au bord de la falaise*. Paris: Albin Michel.
- Christin, O. (2000). 'La formation étatique de l'espace savant'. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 133: 53-61.
- Cohn, B. (1996). *Colonialism and its forms of knowledge*. Princenton.
- Crawford, E. (1992). *Nationalism and Internationalism in Science, 1880-1931*. Cambridge University Press.
- Crawford, E., Shinn T. & Sorlin S., επιμ., (1996). *Denationalizing Science: The*

- Contexts of International Scientific Practice*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
- Denis, V. (2000). 'Entre police et démographie'. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 133: 72-78.
- Dezalay, Y. & Garth, B. (2002). *The internalization of palace wars*. The University of Chicago Press.
- Drake, P. (1994). *Money Doctors*. S.R. Books.
- Durkheim, E. (1966). *L'évolution pédagogique en France*. Paris: PUF.
- Durkheim, E. (1975). *Textes III*. Paris: Minuit.
- Fumaroli, M. (1994). *La diplomatie de l'esprit*. Hermann.
- Ginzburg, C. (1989). 'Traces. Racines d'un paradigme indiciaire'. Στο *Mythes, emblèmes, traces. Morphologie et histoire*. Paris: Flammarion, σ. 139-180.
- Hacking, I., (1985). 'Styles of Scientific Reasoning'. Σε Rajchman, J. & West, C. επιμ., *Postanalytic Philosophy*. New York: Columbia University Press, σ. 145-163.
- Hill, C. (1994). *Academics and trade in ideas*. Routledge.
- Husserl, E. (1977). *La crise de l'humanité européenne et la philosophie*. Aubier Montaigne.
- Lazuech, G. (1999). *L'exception française. Le modèle des grandes écoles à l'épreuve de la mondialisation*. Presses Universitaires de Rennes.
- Lenoir, R., Champagne, P., Marllié, Pinto, L., επιμ. (2004). *Μύηση στην κοινωνιολογική πρακτική*. Εισαγωγή: Ν. Παναγιωτόπουλος, μετάφραση: Α-Μ. Καραστάθη. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Lenoir, R. (2000). 'Savoirs et sciences d'Etat'. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 133: 96-99.
- Lenoir, R. (1995). 'L'invention de la démographie et formation de l'Etat'. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 108.
- Mauss, M. (1969). *Essais de sociologie*. Seuil.
- Miceli, S. (1981). *Les Intellectuels et le pouvoir au Brésil (1920-1945)*. Paris: Presses universitaires de Grenoble/MSH.
- Montlibert, C. de (1997). *Εισαγωγή στην κοινωνιολογική πρακτική*. Μτφρ.: Κ. Διαμαντάκου, εισαγωγή: Νίκος Παναγιωτόπουλος. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Montlibert, C. de (2005). *Η πολιτική κυριαρχία*. Μτφρ.: Κ. Καψαμπέλη, εισαγωγή: Νίκος Παναγιωτόπουλος. Αθήνα: Καρδαμίτσας. (υπό έκδοση).
- Niane, B. (1995). 'L'élite senegalaise face à l'international'. Σε Saint-Martin,

- M. de, Georghiu, M. (επιμ.) *Les Elites. Formation, reconversion, internationalisation*. Ecole des Hautes Etudes, σ. 193-202
- Παναγιωτόπουλος, Ν. επιμ. (2004). *Για την εκπαίδευση του Μέλλοντος. Οι προτάσεις του Πιερ Μπουρντιέ*. Αθήνα: Νήσος.
- Panayotopoulos, N. (2003). 'La Domination Internationale Symbolique'. *Kan*, Τόκιο, τόμ. 12: 399-412.
- Panayotopoulos, N. (1998). 'Les 'Grandes Ecoles' d'un petit pays'. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 121-122: 77-91.
- Panayotopoulos, N. (2000α). 'Oppositions sociales et oppositions scolaires: Le cas du système d'enseignement supérieur grec'. *Regards Sociologiques*, 19: 57-74.
- Panayotopoulos, N. (2000β) 'Les Frontistiria. Espace scolaire et magie sociale', (με την Α. Κατέλλα). *Regards Sociologiques*, 19: 9 - 27.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (2001). 'Λόγοι Δράσης με μέσα δράσης'. Εισαγωγή στο Bourdieu, P. *Για ένα ευρωπαϊκό κοινωνικό κίνημα. Αντιπίεση Πυρών II*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 3-19.
- Panayotopoulos, N. (2005). 'Le champ sociologique grec et les effets de la domination symbolique internationale'. Σε Champagne P., Heibron J., Lenoir R., Pinto L., Sapiro G., επιμ., *Sciences sociales et reflexivité. Hommage à Pierre Bourdieu* Paris: Fayard. [υπό έκδοση].
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (1994). 'Pierre Bourdieu: ο στοχαστής της "πρωτόγονης σκέψης" των στοχαστών της 'πρωτόγονης σκέψης''. Σε Παναγιωτόπουλος, Ν., Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. επιμ. *Pierre Bourdieu. Κοινωνιολογία της Παιδείας*. Αθήνα: Δελφίνι-Καρδαμίτσας, σ. 23-48.
- Panayotopoulos, N. (2001). 'La conversion de l'Etat grec à l'économisme dominant'. *Regards sociologiques*, 21: 41-49
- Παναγιωτόπουλος, Ν. επιμ. (2003). *Πολιτισμός και Αγορά*. Αθήνα: Πατάκης.
- Passeron, J-C. (1991). *Le raisonnement sociologique*. Nathan.
- Perrot, J-C. (1992). *Une histoire intellectuelle de l'économie politique*. EHESS.
- Πεσμαζόγλου, Σ. (1995). *Εκπαιδευτικές ανταλλαγές και τεχνική βοήθεια στην μεταπολεμική Ελλάδα. Η διπλωματία των εκσυγχρονιστικών ιδεών*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Ross, D. (1991). *The Origins of American Social Science*. Cambridge University Press.
- Rouanet, H., Le Roux, B., Bert, M-C. (1987). *Statistique en Sciences Humaines, Procedures naturelles*. Dunod.
- Schultheis, F. (1993). 'Les catégories socio-professionnelles en tant que

- schèmes nationaux de représentation du monde social: l'exemple allemand'. Σε Saint-Martin, M. de., επιμ., *Les institutions de formation des cadres dirigeants. Etude comparée*. Paris: EHSS, σ. 226-235.
- Schultheis, F. (1989). 'Comme par raison, comparaison n'est pas toujours raison. Pour une critique sociologique de l'usage social de la comparaison interculturelle'. *Droit et Société*, 11/12: 219- 244.
- Schultheis, Fr. (1998). 'L'identité dans les comparaisons internationales. Une imposition de catégories administratives'. *Regards sociologiques* 16: 51-60.
- Skair, L. (2001). *The transnational Capitalist class*. Blackwell.
- Thiesse, A-M. (1999). *La création des identités nationales*. Seuil.
- Wagner, A-C. (1998). *Les nouvelles élites de la mondialisation*. Paris: PUF.
- Wagner, P., Weiss, C., Wittrock, B., Wollmann H., επιμ., (1991). *Social Science and the Modern State: National Experiences and Theoretical Cross-roads*. Cambridge University Press.
- Wallerstein, I. et al. (1996). *Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences*. Stanford University Press [ελλ. μτφρ.: ΕΚΚΕ, 1998].